

KIRIM SAVAŞI VE PARİS ANTLAŞMASI

Prof. Dr. Ali İhsan Gencer

Kırım Savaşı, Rusya'nın *geleneksel güneye inme* siyasetini gerçekleştirmek üzere harekete geçmesiyle başlamıştır. Ancak bu devletin yarattığı tehlike diğer Avrupa büyük devletlerinin de çıkarlarına dokunmuştur. Bu nedenle bu devletler Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Rusya'ya karşı bir Avrupa bloğu oluşturmuşlardır. Yapılan savaşta Rusya yenilmiş ve sonuçta 1856 Paris Antlaşması imzalanmıştır.

Her şeyden evvel 1856 Paris Antlaşması 1815 Viyana Kongresi'nden sonra bozulan Avrupa güçler dengesini yeni baştan düzenleyen bir belgedir. Avrupa devletleri bu antlaşmayla Rusya'nın daha önceki tarihlerde kendi lehine bozmaya çalıştığı Avrupa güçler dengesini, Osmanlı Devleti'ni de yanlarına alarak, kurmayı amaçlamışlardır.

Nitekim antlaşmada Karadeniz'in tarafsızlığının sağlanması, Boğazların yabancı savaş gemilerine kapalılığı ilkesinin sürdürülmesi, Eflak, Boğdan ve Sırbistan topraklarındaki yönetimlerin Paris Barış Kongresi'ne katılan devletlerin ortak garantisi altına alınmasıyla Balkanlar'daki Rus nüfuzu kırılmıştır. Böylece, Karadeniz'in doğusundan Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan bir Avrupa siyasî kuşağı oluşturulmuştur. Ayrıca Rusya'nın güneyinde bir tampon bölge oluşturularak, Rusya'nın güneye inme politikası önlenmiştir. Rusya bundan sonra gözünü Batı'dan ayırarak, Doğu'ya yani Asya'ya çevirecektir.

Osmanlı Devleti ise Paris Antlaşması ile savaştan önceki sınırlarına kavuşmuştur. Rusya'nın XVIII. yüzyılın başlarından itibaren kendisinden sağladığı ayrıcalıklardan ve bunlardan doğan işlerine karışmalarından, Rusya'nın güneye inme politikasından, dolayısıyla Rus tehlikesinden bir müddet de olsa kurtulmuştur. Ayrıca, Avrupa devletler hukukundan yararlanması Avrupa devletler ailesinden sayılması yani Avrupa sistemine girmesi resmen kabul edilmişti. Böylece topraklarının bütünlüğü büyük devletlerin kefilliği altına girerek, avantajlı bir duruma geçmiştir.

İlk bakışta bu şartlar altında Osmanlı Devleti'nin Paris Antlaşması'ndan karlı çıktığı söylenebilir de bu durum bir görüntüden ibarettir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devleti sayılması, Avrupa devletler hukukundan yararlanması ilkesi bir şekil değişikliğinden ibaret olup, pratikte büyük bir önem taşımıyordu. Zira Avrupa devletlerinin bile kendi aralarında bu gibi prensiplere pek saygı gösterdikleri tarih boyunca görülmemiştir. Bu nedenle bundan sağlanacak garantilerin kağıt üzerinde kalması kesindi. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyaseti antlaşmada imzası bulunan devletlerin kefaleti altına giriyordu. Öte yandan Osmanlı Avrupa'sında bulunan özerk yönetimlerin Avrupa devletlerinin kefilliği altına girmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki nüfuzunun da azalmasına neden olmuştur.

Bütün bunların yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu Kongreye savaşı kazanmış devlet olarak katılmış olmasına rağmen Antlaşmanın Karadeniz ile ilgili maddesinin yeni Rusya'ya ait koşulları kendisine de uygulanmıştır. Bu da Türkiye'ye yapılan bir haksızlıktır. Bütün bunlardan en önemlisi, Islahat Fermanı'nın antlaşmada yer alması ise Osmanlı Devleti aleyhine yeni bir faktörü ortaya çıkartmıştır. Büyük Avrupa devletleri her ne kadar bu madde ile İmparatorluğun işlerine karışmamayı garanti etmişler ise de, aslında bu fermanın uygulanmasından doğacak sorunlar ile Osmanlı Devleti'nin işlerine ortaklaşa müdahale edebilecekleri yeni bir kapıyı önceden açmışlardır. Kapitülasyonların kaldırılmayıp, sürdürülmesi ise bunu daha güçlü hale getirmekteydi. Bu bakımdan Paris Antlaşması uygulama imkanlarından yoksun şartlarıyla Osmanlı Devleti'nin geleceği için bir garanti olmaktan uzaktı. Bu durum barışın uzun ömürlü olmayacağını açıkça gösteriyordu. Nitekim 1858 Cidde Olayları, 1860 Suriye Lübnan bunalımı buna açık bir misaldir. Her iki olayda baş

garantör Avrupa devletleri İngiltere ve Fransa fiilen müdahale ederek, Osmanlı Devleti'nin hukukî durumunu nazar-i dikkate almamışlardır.

Kırım Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ne getirdiği bir sonuç da ilk defa yabancı devletlerden borç para alması oldu. Gerçi Osmanlı Devleti malî durumunun bozulması üzerine ilk defa XVIII. yüzyılın sonlarında borçlanmayı düşünmüştü. Fakat çeşitli nedenlerden dolayı bu mümkün olmamıştı. Ancak, Kırım Savaşı'nda müttefiklerin, barut dahil her türlü ihtiyaçlarının Osmanlı devletinden karşılanması zaten bozuk olan mali durumun daha da bozulmasına sebep olmuş ve savaşa devam edilmek istenmesi üzerine dış borçlanmasının yapılmasına karar verilmiştir. Bu karar Osmanlı Devleti'nin müttefiki İngiltere ve Fransa'dan büyük destek gelmiştir. Sonuçta Babıâli Londra'da Palmer ve Paris'te Gold Chmid adındaki iki banka grubu ile 24 Ağustos 1854'te bir sözleşme yaparak 3 milyon İngiliz Lirası, yaklaşık 330 milyon kuruş borç aldı. Osmanlı tarihinde alınan bu ilk borca Mısır'dan alınan vergi geliri karşılık olarak gösterildi. Ancak bu ilk borçtan hazineye giren para ile savaş masrafları karşılanamadığından ertesi yıl yeniden borçlanma zorunluluğu doğdu. İkinci borçlanma ise İngiltere ve Fransa hükümetlerinin kefalet sağlanarak 1855 yılında Roth Schild Şirketi ile 5000 sterlinlik bir sözleşme imzalanarak yapıldı. Bu borca karşılık olarak da İzmir ve Suriye gümrüklerinin gelirleri ile Mısır vergisinin birinci borçlanmadan arta kalan kısmı gösterildi. Ayrıca bu sözleşme ile alınacak paranın sadece savaş masraflarına karşılık olarak kullanılması, bunu kontrol etmek üzere de İngiltere ve Fransa hükümetlerinin temsilcilerinden oluşacak bir komisyonun kurulması kabul edildi. Böylece Osmanlı Devleti Kırım Savaşı ile birlikte tarihinde ilk defa dış borçlanma yaptığı gibi, yabancıların malî kontrolü dönemine de girmiş oluyordu.

Paris Antlaşması Kırım Savaşı'na katılan diğer devletlere ise doğrudan çıkar sağlayan bir ortam hazırlamamakla beraber dolaylı olarak her devlet kendine göre bazı çıkarlar elde etti.

İngiltere Rusya'nın Karadeniz'deki donanma ve tersanelerinin yok edilmesi ve bu denizde donanma bulundurulmasını önlemekle sömürgeleri ve Yakındoğu ticareti için büyük bir tehlikeyi, bir süre için de olsa kaldırmış oldu. Osmanlı Devleti üzerinde ise nüfuzu daha da arttı. Ayrıca, 1856'da Anadolu'da demiryolu yapım hakkını elde etti, Babıâli'ye borç veren iki devletten biri oldu. Ayrıca Hindistan'da patlak veren 1857 Büyük sipahi ayaklanmasında Osmanlı Devleti İngiltere'nin yanını tuttu. Padişah Abdülmecid ayaklanmalarda zarar görenlere dağıtılmak üzere 1000 İngiliz lirası gönderdi. Padişahın bu yardımı İngiltere'nin Hint Müslümanları üzerindeki nüfuzunu artırdı. Sonuçta İngiltere Kırım Savaşı ve Paris Kongresi'nden en karlı devlet olarak çıktı.

Fransa, Rusya'nın özellikle Kutsal Yerler Sorununu bahane ederek Akdeniz'e inerek kendi nüfuz alanlarına göz diktiğini gördüğünden bu savaşa katılmıştı. Paris Antlaşması ile bu tehlikeyi önlediği için durumdan memnundu. Ayrıca bu savaşta Koalisyon Savaşlarından itibaren kendisine karşı kurulmuş olan bütün ittifak antlaşmalarını parçalamıştı. Antlaşmanın Paris'te yapılması ise Fransa'ya Avrupa siyasetinde yeniden üstün bir yer sağladı. Aynı zamanda 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle yıkılan Osmanlı Devleti üzerindeki itibarını yeniden kazandı. Bununla da Doğu Avrupa ile Ön Asya'da etkinliği çoğaldı.

Piyomente Paris Kongresi'ne katılmakla İtalyan birliğini kurma düşüncesini devletlerarası bir kuruluşta tanıtmaya ve savunma imkanına kavuştu. Böylece İtalyan birliği sorunu Avrupa politikasının konuları arasında yer almaya başladı.

İlk bakışta Paris Kongresi barış antlaşması imzalamak için toplanmış gibi görünmekle beraber kongrede barış ile doğrudan ilgisi olmayan "deniz savaşı hukuku" gibi başka konular da görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Bu ise uluslar arası örgütlenmenin gittikçe güç kazandığını göstermesi yönünden kongreye ayrıca önem sağlamıştır.

Bütün bunlarla beraber Paris Antlaşması'nın getirdiği barış çeşitli nedenlerle uzun ömürlü olamadı. Antlaşmadan hemen sonra Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında iç ve dış sorunlar yeniden karşımıza çıkmıştır.

Esasında Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması'nın getirdiklerinden daha önemli bir konu tarihimizde 1856 Islahat Fermanı olarak bilinen fermanın, yukarıda da bir nebze değindiğimiz gibi, bu antlaşmada yer alması meselesidir. Kırım Savaşı (1853-1856) Rusya'nın Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Hıristiyanları korumak ve ayrıcalıklarını çoğaltmak istemesi iddiasından çıkmıştı. Bu bakımdan savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olan ve Rusya'ya karşı savaşan Avrupa devletleri Rusya'yı bu iddiasından yoksun bırakmak için girişimlerde buldukları gibi, kendileri de Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan gayrimüslim toplumlar üzerinde hak iddia etme gibi davranışlarda da bulunmuşlardır. Nitekim İngiltere, Fransa ve Avusturya daha Kırım Savaşı'nın başlarında, kendi aralarında yapılacak antlaşma esaslarını görüşerek bazı kararlar almışlardı. Sonra da buna dayalı olarak Nisan 1855'de bir anlaşmaya varmışlardı. Bu kararlar Avusturya aracılığıyla aynen kabul edilmesi için Rusya'ya 16 Aralık 1855'de bildirilmişti. Bu kararlar arasında Babıâli'nin hükümlerini bozmayacak bir şekilde Osmanlı Devleti'nde bulunan Hıristiyan tebaanın hak ve ayrıcalıklarını belirleyen yeni bir Islahat Fermanı'nın çıkarılması da vardı.

Osmanlı Hükümeti Viyana'da yapılan görüşmelerde yukarıda belirtilen hususun, devletin içişlerine karışma anlamına geleceğini bildirerek, 16 Aralık 1855 tarihli kararlar arasında yer alamamasına gayret ettiyse de başarı sağlayamadı. Bunun üzerine Paris'te yapılacak barış görüşmelerinden önce Islahat Fermanı'nı ilan ederek, müttefikleri olan devletlere içişlerine karışma yolunu kapatmaya çalıştı. Bunun için de hemen ferman hazırlamak üzere İstanbul'da bir komisyon kuruldu. Bu komisyonda Sadrazam, Hariciye Nazırı ve diğer devlet adamlarından başka, müttefik devletler olan İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın elçileri de bulunuyordu.

Komisyonun kuruluş şekli yabancı devletlerin meydana getirilecek fermana etki sahibi olmak istediklerini açıkça göstermekteydi. Amaçları Rusya'nın daha önce Osmanlı Devleti'nden Hıristiyan uyrukları bahane ederek sağladığı hak ve ayrıcalıkları kendilerin de bu yoldan elde etmelerine dayanıyordu. Ancak tutulacak yol hakkında aralarında görüş birliği yoktu. Her biri ayrı bir tez ortaya atıyordu. Bununla beraber ileri sürülen ortak nokta Osmanlı Devleti'nin 1839'da ilan etmiş olduğu Tanzimat Fermanı hükümlerinin Müslüman ile Müslüman olmayan uyrukların aralarındaki farkları ortadan kaldırmadığı, bu nedenle yeni çıkarılacak olan fermana gayrimüslim uyruğa eşitliği sağlayacak hükümlerin konulması ile bunların uygulanmasında büyük devletlerin söz sahibi olmasıydı. Bu ferman hükümlerinin barış antlaşmasında yer alması da kararlaştırılmıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Islahat Fermanı'nın bu hükümlerinin Paris Antlaşması'nda yer alması ve Avrupa Devletleri'nin gayrimüslim uyruk üzerinde bir nevi hak sahibi olmaları o ana kadar her devletin çıkarları doğrultusunda ayrı ayrı uyguladıkları Osmanlı Devleti'ni parçalama siyaseti olan *Şark Meselesini* müşterek bir müdahale haline getirmiştir. Bundan sonra İmparatorlukta çıkan, başta Ermeni meselesi olmak üzere, gayrimüslim tebaa ile ilgili bütün meseleler bu politikanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.